

ד' ה' תשס"ג (2002) ...
 ו' ה' תשס"ג (2002) ...
 ז' ה' תשס"ג (2002) ...
 ח' ה' תשס"ג (2002) ...
 ט' ה' תשס"ג (2002) ...
 י' ה' תשס"ג (2002) ...
 י"א ה' תשס"ג (2002) ...
 י"ב ה' תשס"ג (2002) ...
 י"ג ה' תשס"ג (2002) ...
 י"ד ה' תשס"ג (2002) ...
 י"ה ה' תשס"ג (2002) ...
 י"ו ה' תשס"ג (2002) ...
 י"ז ה' תשס"ג (2002) ...
 י"ח ה' תשס"ג (2002) ...
 י"ט ה' תשס"ג (2002) ...
 כ' ה' תשס"ג (2002) ...
 כ"א ה' תשס"ג (2002) ...
 כ"ב ה' תשס"ג (2002) ...
 כ"ג ה' תשס"ג (2002) ...
 כ"ד ה' תשס"ג (2002) ...
 כ"ה ה' תשס"ג (2002) ...
 כ"ו ה' תשס"ג (2002) ...
 כ"ז ה' תשס"ג (2002) ...
 כ"ח ה' תשס"ג (2002) ...
 כ"ט ה' תשס"ג (2002) ...
 ל' ה' תשס"ג (2002) ...

מאימתי

מחן תולדות וברלי, מסכת ברכות

רחלי דויטש

החיים: שם, שם

מסה

הגמרא מרגיזה אותי. היא אסוציאטיבית ולא מובנת; מתחילה מהאמצע, מניחה הנחות יסוד ומיד סותרת אותן. נכון, לאורך הסוגיות אפשר למצוא עקביות, גם בין ריבוי הקולות, אבל צריך לעבור כל כך הרבה סלטלות כדי להגיע לאיזושהי מסקנה, עד שברוב הפעמים אני לא בטוחה שזה שווה את זה. אי אפשר ללמוד אותה "בערך". או שאת בפנים או שאת בחוץ. את האגדות שהגמרא מביאה במהלך הדיונים, לעומת זאת, אני אוהבת. הן מזוככות ומופרעות לחלוטין. אבל כשמגיעים לשלב בו מחברים אותן לסוגיה ההלכתית הכללית, הן בדרך כלל לא מסדרות איתה. ואם כך, מה הועילו חכמים בתקנתם? לשם מה המופרעות הזאת אם היא לא

באה לידי ביטוי בחיי היומיום? לאן נעלם המבט המרענן והעדין של הסיפורים כשנדרשות הכרעה ונזירת כללים? האמת, כל המתח הזה בין הקסם הסיפורי לבין חיי היומיום זו לא הנקודה העיקרית מבחינתי. הנקודה הרגישה אצלי היא שלא פעם אנשים בוחרים לתאר גם אותי כלא מובנת וכאסוציאטיבית, אבל את הגמרא הם אוהבים. אותה הם מבינים. אז איך זה שאותי לא?

xxx

כשהגיעו הנאצים לרימנוב, העיריה בפולין שבה נרסבא רבא שלי, צבי הירש ליבוביץ, תפס אותי <

באחד הימים גרמני ברחוב, קיצץ חצי מזקנו הארוך ונילח לו צלב קרס על הראש. כשסיים, ניגש סבא שלי אל אותו הנאצי, שלף ארנק, ושאל: "כמה אני חייב לך?"

כשמספרים את הסיפור הזה אצלנו במשפחה, לא מומשיכים לספר על כך שהנאצי הכה אותו בתנובה ושסבא שלי חזר לגדל זקן רק שנים ספורות לפני שנפטר בתל אביב. עוצרים בבדיחה, כשידנו על העליונה. סיפור טוב מסתיים עם הפאנץ' על השפתיים. מה לסיפור הזה ולענייננו? הוא מזכיר לי סיפור בגמרא על רב פסיסא. אבל בואו נדבר קודם על הפעם הראשונה בה פתחתי את התלמוד. אני חושבת שזו הייתה מסכת ברכות.

הייתה בכיתה ח'. המורה למשנה, אברכית ממנדל עז, הציעה לנו להצטרף לחוג היכרות עם הגמרא אצלה בבית. הלכתי כי קרא הקול, וכי הקול היה מחתרתי. יחד איתי היו עוד דוסיות לשם כבוד, בנות של ברנים. אני לא זוכרת מה למדנו, רק את דלת המקלט המכוסה מעילים, בדירת האברכים הצרה, ואת התינוק הישן בחדר ליד.

הפעם הבאה בה פגשתי בגמרא הייתה שנה לאחר מכן, כשהתחלנו ללמוד בתיכון, עם מורה, בגרות באופן והמון כוונות טובות. למדנו בריש גלי, עם גאוות יחידה, כתלמידות ב"פלך" - התיכון הראשון שלימד בנות גמרא. השתעממתי. התלהבתי בעיקר מהסיפורים, ועליהם תמיד דילנו מהר מדי. אהבתי יותר את המחשבה שאני לומדת גמרא מאשר ללמוד אותה בפועל. בתוך ההתקטנות ההלכתית, ההסתבכות הפנימית והשפה הזרה, לא הצלחתי למצוא לקח מעשי שיהא קרוב לליבי. כשפתחתי מסכת בתלמוד ראיתי מבוך שאין איך להיכנס אליו. היה לגמרא מקום על המדף שלי, אבל לא בסדר היום.

הפעם הראשונה בה פתחתי גמרא והבנתי על מה כולם מדברים הייתה כשלמדנו בחבורה וקראנו את האגדות באותה שקדנות שבה התעמקנו בסוגיה ההלכתית. המנחה של החבורה נתן לנו

הזדמנות ללמוד את עצמנו דרך הטקסט - לקפוץ למים, להעז, להעלות אסוציאציות. הוא סיפר לנו את המציאות כפי שהוא רואה אותה, ובכך אפשר לנו לעשות את אותו הדבר. הוא הדגיש שלא צריך מתווכים כשיש לנו טקסט, אוזן קשבת, ואת עצמנו. הוא הבין שהדרך למצוא עניין בחיבור עתיק היא להפיח בו חיים; לחבר את המוטיבים החוזרים לרעיונות ולהפוך אותם לשלנו. גם אם נתקלים בסתירות - ללסף אותן, למשש את הקצוות, או פשוט לשתוק ולהקשיב.

זו הייתה חבורת לימוד במסגרת בית מדרש רשות בתיכון. נפגשנו בספריה לאחר שעות הלימודים והתמוגגנו הן מהלימוד "לשמה" והן מהאפשרות לאכול פיתה עם נוטלה כשתלמודנו בידנו. במבט לאחור, זאת הייתה הפעם הראשונה בה ראיתי את העולם כבר שינוי, שהרגשתי שאפשר לדבר על הכל מבלי להסתיר. לא ניסיתי ללכת בתלם וגם לא למרוד, פשוט קראתי את הטקסט. פתאום לא הייתה תשובה אחת נכונה. לא היה יעד, אלא רק שיחה סקרנית וקשובה. לכל אמירה - תהא על אלוהים, על חוקים או על אמת (שלא לומר על האבה ויחסיים) - היה מקום. וברגע שלכל דבר יש מקום, העוקץ ניטל. שום דבר לא נראה מהפכני או מתריס. לכן לא הבנתי למה, כאשר חזרתי הביתה וסיפרתי על מה שלמדנו, הוריי ציננו את התלהבותי ושאלו - תגידי, המורה הזה שלך רפורמי?

xxx

"שאת תכתבי על הגמרא? הברגות שעשית הייתה בכלל בתושב"ע. את סטודנטית בשנה א' ולמדת קורס אחד על חז"ל". אמר לי אבא שלי, רב ומורה, שלא אוהב שאנשים מתיימרים להגיד משהו בנושא שהם לא בקיאים בו. ואם להודות על האמת, הוא צודק: אני לא יודעת גמרא, אני לא מתיימרת להיות תלמידת חכמים. כנראה נכוויתי ממה שהוריי אמרו בזמנו, שכן אחרי הברגות לא הוספתי מרוצני ללמוד

במך דרך אגב, המשנה אומרת שהעולם שבתוכו היא נוצרת ופועלת אינו שלם ובהיר אלא עולם שבור שאי אפשר להכריז בו הכרזות יומרניות אלא רק לנסות לערום בסדר סביר את הפרטים הקטנים שמהם, אולי, תתבהר מעט התמונה הגדולה". פנחסי מציעה לנו כיוון מחשבה מעניין: המשנה לא פותחת עם הצנת דוקטרינה שלמה וסדורה, אלא היא רוצה שנאסוף את שברי הדיונים השונים, בין היתר באמצעות מענה על אותן שאלות מינוריות, וכך נחשוף את העקרונות הגדולים שמנחים אותה.

דוגמא לפרטים הקטנים הללו, מהם אפשר להגיע לתמונה הרחבה, הם "הלינקים" השונים שהמשנה והגמרא מלאות בהם. כשמצוטט פסוק, הוא מצביע על רעיון נרחב יותר מסך המילים שמופיעות בו; הוא מכוון להקשר של הפרק ממנו הוא שאול. קישור מסוג נוסף מפנה להקשרים היסטוריים, כמו זה המופיע בתשובתה של המשנה על סוגיית זמן קריאת שמע איתה פתחתי: "משעה שהכהנים יוצאים לאכול בתרומתם". באמירה זו המשנה מכוונת לטקס שלם שאינו עוד, שכן בעת עריכתה בית המקדש כבר חרב. במילים אחרות, כשאומרים כהנים מתכוונים בעצם לחורבן. ובכל זאת עורך המשנה בוחר דווקא בהקבלה הזו. הוא בוחר את הטקס אליו הוא מכוון בקפידה ובכך מקביל את קריאת שמע, התפילה היומיומית השגורה, לרוטינה הנוסטלגית של אכילת התרומות בזמן בית המקדש. באותה המידה הוא יכול היה לבחור טקס אחר כמסמן את נקודת הזמן שבה אפשר לקרוא קריאת שמע. לדוגמא, הזמן שבו אוכלים ארוחת ערב משפחתית (ממש כפי שמציע ר' מאיר בברייתא).

ליצרת החשיבה הזו הזכירה סיטואציה מסוג אחר, נאמר הביקור הראשון בבית המשפחה של מי שיהיה שותפכם לחיים. אתם מרימים את הכפית מהשיש ושואלים אם היא חלבית או בשרית, ובתנובה מספרים לכם שהיא הייתה של סבתא חיה המנוחה, ושהיא הייתה מכינה <

"שאת תכתבי על הגמרא? הברגות שעשית הייתה בכלל בתושב"ע. את סטודנטית בשנה א' ולמדת קורס אחד על חז"ל". אמר לי אבא שלי, רב ומורה, שלא אוהב שאנשים מתיימרים להגיד משהו בנושא שהם לא בקיאים בו

גמרא עד שהגעתי לכאן, לקורס אקדמי על תלמוד. וגם כאן, ובכך, מוכרחים ללמוד. אלא שהפעם אני נדרשת להיכנס "פנימה", לא רק להציף על הגמרא בתקווה שלא אפגע, וכנראה שאם לא אנסה להיפטר מתחושת הזרות גם לא אצליח. אם כך, ארצה לבחון את הגמרא כטקסט שיש לו מה להציע לי, לרחלי, במקום שבו אני נמצאת כרגע. אפתח במשנה הראשונה ואתקדם משם. אניע לאן שאניע.

xxx

"מאמתי קורין את שמע בערבית?" משנה א' במסכת ברכות פותחת בשאלה, ומאחורי השאלה עומדות הנחות יסוד - יש קריאת שמע, יש ערבית, יש מציאות צריך לשים לב אליה. יש אקסיומות והקשרים היסטוריים. תמיד מתחילים מהאמצע. "המשנה הראשונה, של המסכת הראשונה פותחת בשאלה. לא חוק או הלכה, שאלה מינורית", מאבחנת חנה פנחסי, שכן "דרך השאלה הצדדית,

רחלי דויטש: תמונה

שנקבעים על קוצו של יו"ד. היא נעה מהנחות יסוד גדולות אל פירוקן בשאלת שאלות על כל פרט. חז"ל משתמשים בטקסט, בחיים, בטבע, בהומור ובכל הרבדים כדי לשאול את השאלות שמטרידות אותם. וכמעט אף פעם הם לא עונים עליהן בשורות תחתונות. הם מספרים סיפורים. כאוס אי אפשר להכניס לקופסה. עם עמדה "ישרה", עיונית, אפשר להתוכח, אבל עם סיפור לא; מטבעו הוא מכיל מתח וניגודים ולכן הוא מחוסן מסתירות. אסוציאציות מפתיעות ומזכירות שתמיד יש עוד אפשרויות מעבר לממשות הצפיה, הברורה מאליה. אנשים לא אוהבים שאני אסוציאטיבית, אבל אני כבר מחוסנת. הקופסה שהם הכינו לי תישאר ריקה. X

ההנחות שלה ונתהא אנב אורחא גם על הנחות היסוד שלנו. בעשותנו כן נצטרך להיות מוכנים לשלם את המחיר בלמוד אותה מהאמצע, מהמקום שבו אנחנו נמצאים כרגע, ייתכן כי כך נחשב בעינינו לארים, שכן ניאלץ לתהות על שאלות שנחשבות בעולמה למובנות מאליהן, או שנסתכן בפירוק הנחות יסוד שלא נוכל להרכיב אחר כך בחזרה. אבל איזו אפשרות עדיפה? זו המתירה את הקדוש מרוחק, נעלה ומעלה אבק, או זו שמאיימת לפרק את כל שנבנה כאן לפנינו? המשנה שואלת על זמני קריאת שמע ודרך כך חושפת את הצלקת שלה מהחורבן. הגמרא שואלת על תחיית המתים אבל רוצה לדבר באופן כללי על אלוהים המתגלה בפרטים הקטנים ועל גבולות

פשוטה וישרה. החיים והמוות מבחינתו הם כרטיס לכיוון אחד. רב פסיסא בעצם אומר לו בערך כך: "כשאתה רואה גיבנת אתה מיד רוצה ליישר אותה. אני טוען שמדובר בזווית ההסתכלות". ובמילותיו של רב פסיסא ממסכת סנהדרין צ"א: "אם אתה עושה כן [מוריד לי את הגיבנת בבעיטה], רופא אומן תיקרא ושכר הרבה תיטול" כלומר, רב פסיסא מודה לאותו מין על כך שחסך לו ניתוח פלסטי. ההומור והיצירתיות פותחים אפשרויות, לא סוגרים אותן. כשמשמשים בהומור, העוקץ מתמוסס והעוינות מחפשת לה יעד אחר. חוש הומור בריא מציל ממוות, ומזכיר שתמיד יש ברירה. הכל צפוי והרשות להתבדח נתונה. זוכרים את סבא צבי?

xxx

הגמרא מדברת מהחיים. גם כשהיא מצטטת מהתנ"ך היא עשויה לנסח זאת בצורה של: "דיברה התורה", או "שנאמר". היא לומדת מסיפורים ולא רק מספרים. האין זה נהדר? דמיינו שאתם כותבים מאמר אקדמי ומשתמשים בדבריה של סבתכם המנוחה כמקור מהימן. אני לא מדברת על הדרך התקנית בה מצטטים אותה בהערות שוליים, אלא אני מציעה להפוך את החיים, את המציאות, למקור מהימן. ממש כמו שהגמרא עושה. הרי מעטים היו החכמים בתקופת המשנה והתלמוד שבילו את כל זמנם בבית המדרש; מעטות הפעמים שלימוד הגמרא מנותק מהחיים. תמיד יהיה תינוק ישן בחדר ליד, או גיבנת שצריך לבדוק אצל הרופא. אז למה שלא נסמוך על האינטואיציות שלנו ונשליך מחיי היום יום להלכה, ולא רק להיפך? לסיפורים, לחיים, יש הרבה מה להציע לנו. הדילוג מעליהם לא רק שהוא עוול, אלא הוא גם מגדיל את הפער בין החיים האידאיים לאלו המתקיימים בפועל. אולי הגמרא זורקת לחלל מושגים כדי שנשב באיזו ספריה, נאכל פיתה עם נוטלה ונרד לשרש

קומפוט נהדר. לא ענו לכם ישירות על השאלה, אבל בעקיפין הכניסו אתכם פנימה. שאלתם על קריאת שמע ונכנסתם לסיפור על נוסטליגיה, על חורבן ועל הסיפור המכוון של המשפחה.

xxx

"שאלו מינים את רבן גמליאל מניין שהקדוש ברוך הוא מחייה מתים?"; "שאלו רומיים את רבי יהושע בן חנניה מניין שהקב"ה מחייה מתים ויודע מה שעתיד להיות?"; "שאלה קליאופטרה המלכה את רבי מאיר...". דמויות מתרבויות זרות, בהופעות אורח, שואלות חכמים שאלות בנושאים שהעסיקו את חז"ל, ובמקרה הזה: רצף של שאלות על תחיית המתים, נושא שמוזכר לא פעם בתלמוד. מה הניע אותם לשים אותן דווקא בפייהם של נוכרים? האם סוג הלימוד שבו שואלים כל שאלה - גם אם היא מעמידה בספק את מה שמתברר כאחד מן העיקרים המרכזיים ביהדות הרבנית - אכן זה לנמרא? מדוע הורי טרחו לקטלג כזר ו"רפורמי" את סוג הלימוד שהיה עבורי משמעותי? הרי חז"ל עצמם הכניסו שאלות זרות אל בית המדרש ואל הקאנון התלמודי. האם כאשר אני שואלת שאלות יסודיות, כמו אלו שהגמרא טורחת לציין שנשאלו על ידי מינים, אני מגלה שגם אני זרה ושפשוט נכנסתי לבית המדרש בכובע הלא נכון?

מסכת סנהדרין מציעה דוגמא מעניינת לדרך התמודדות עם שאלות של זרים: מין אחד שואל את רב פסיסא על תחיית המתים ולועג לו על אמונתם של היהודים בכך. בתגובה, משיב לו רב פסיסא בלוגיקה יצירתית: "אם החיים, שאף פעם לא מתו, מתים, מה מונע ממתים, שפעם חיו, לחזור לחיות?" התשובה הזו מרגיזה את המין עד כדי כך שהוא מאיים כי הוא "יישר" לרב פסיסא את גיבתו. רב פסיסא שלנו, המתגלה בדיעבד כגיבן, עונה לו באופן ענייני ומסביר כי מדובר בשאלה של פרספקטיבה: הוא, המין, רואה דברים בצורה